

88503108-3	08/12/2023	מקור ראשון - שבת	עמוד 14	1/3	25.45x30.26
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

מי ימלא גבורות ישראל: הגבורה שהתפרצה בשמחת תורה שואבת תעצומות מדמות הגיבור היהודי

חיילים בגבול עזה צילום: אורן בן חקון, פלאש 90

על הגבורות

סיפורי הגבורה שהתגלו במאורעות שמחת תורה ולאחריהם מגלים תופעה ייחודית ויצאת דופן, בעלת שורשים תרבותיים עמוקים.

מסה בעקבות הגנטיקה הספרותית של הגיבור הישראלי

/ שמואל פאוסט /

על ידי מספרים מהימנים יותר או פחות, ושהתקב" לו, פורשו והועברו מדור לדור. לרוב מצויה במרכזם דמותו של הגיבור (ההיסטורי או הבריוני). דמות זו מייצגת, ובה בעת מייצרת, השקפות עולם, תפיסות מציאות והצעות פתרונות להתמודדות עימה. שיטוט רקע קצר בין הדגמים המרכזיים של דמויות גיבורים, עשוי לאפשר שרטוט של מעין "מפת גבורה" תרבותית.

הרכיב הספרותי של דמות מרכזית בעלילה הספרותית או האמנותית מכונה "גיבור", משום ראשיתו בדמויות "גיבורים" באפוסים המוקדמים ובמיתור לוגיות. אלה גברים חזקים המגלים גבורה, תושייה ואומץ לב ונכונים להקריב את חייהם למען התהילה והכבוד. לעיתים הם גם משעבדים אכזריים. הדמות

השעתוק והשכפול של המספר התרבותי נעשים באמצעות תקשורת אנושית. הרעיונות הקדומים, בעידן של טרנס אמצעי תקשורת, רשתות ומדיה חדשה, התפשטו בעיקר על ידי סיפורים. קודם בעל פה, ואחר כך בכתב. מתחת לפני השטח התרבותי רוחשים כל המרכיבים שמייצרים את הרעיונות ואת התפיסות – תכונות, מאפיינים, צורות חשיבה, סיפורים, דרכי כתיבה ודרכי מסירה מדור לדור. כדי להתחקות אחר מאפייניה של הגבורה הישראלית, אפשר לנסות לזהות את הדיאקטיקה התרבותית שמתבטא במקורות התרבות שמהם שועתק.

בין המציא המקראי להירוס היווני

היסטוריה לאומית היא קובץ סיפורים שסופרו

חכמינו תיקנו תפילה מיוחדת לימי חנוכה (ופורים) שנוסחה המדויק אומנם אינו מורפיע בכתביהם. התוספתא מכנה אותה אמירת "מעין המאורע", וכך היא מצוינת גם בתלמודים שלאחריה, ומימי הגאונים מוכר לנו נוסחה וכינויה "על הניסים". בעינינו, בני חשמונאי, המכבים, הם מופת לגבורה יהודית, אך נוסח התפילה מציב דווקא את חיילי האויב הסלאוקי בחלק ה"גיבורים" במשוואה החוזרת "מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים ונדים ביד עוסקי תורתך". הישראלים המורדים, הלוחמים אמיצי הלב שמסרו את נפשם ושיכלו לאויביהם, הם "חלשים" בתפילותיהם של רבותינו ז"ל.

מתקני התפילה אינם מנכסים לאבותינו המכבים את תכונת הגבורה. אפשר שזה עניין לשוני (גבורה – גדלות, ריבוי ועדיפות ביכולות הצבאיות), ואולי משום שתכונת הגבורה, בהופעתה כגבורת-מלחמה, שמורה בעיניהם לדמות הכובשים האימפריאליסטים, אנשי המלחמה והדמים, ולא לדמויות המגינים מפניהם; ואולי מפני שבטרנספורמציה שעוברת דמות ה"גיבור" בתרבות חז"ל, החלש הוא עדיף, שכן נייחונותיו לא באים לו בזכות הכוח הפיזי אלא מכוח הנס, ובזכות היותו מן הצדיקים ובעיקר מ"עוסקי תורתך".

את ההבחנה בין הגבורה היהודית לגבורת הלוחמים הנזכרים ניסח כבר יהודה המכבי, כאשר התייחס למטרות האויב, ומנגד למטרות המרד, בציטוט מפרסם: "כי לא ברוב חיל ניצחון המלחמה ומן השמים הגבורה. הם באים אלינו ברוב גאווה ופשע להשמיד אותנו ואת נשינו ואת בנינו ולבזות אותנו. ואנחנו נלחמים על נפשותינו ועל תורתנו" (מכבים א', פרק ג, פסוקים יח-כב).

הגבורה היהודית-ישראלית שהתגלתה במאורעות שמחת תורה, יום שמיני-עצבת, היא תופעה יוצאת דופן. הימים הללו סיפקו, ועודם מספקים, מאות ספורי גבורה. מעשים של סיכון עצמי מול פני האויב האכזר, להצלת חיי אדם ולביטחון ישראל. חלקם כנראה לעולם לא יסופרו. המשותף להם הוא היחלצות אוטומטית של אנשים רבים לעזרה, מבלי שנקראו לדגל, למען זרים גמורים ותוך חירוף הנפש. זוהי תופעה ייחודית ומעוררת השראה ופליאה. גבורתם של נשים וגברים, לוחמים לצד אזרחים, נשות ואנשי רפואה, תושבי המקום ומי שאינם בני האזור – ובהיקפים גדולים ביותר. מניין היא נובעת?

גבורה שמתפרצת בעת ובעונה אחת על ידי עשרות ומאות אנשים בעשרות מוקדים, ושולחת אותם הרחק למקום סכנה שלא נקלעו אליו בדרך מקרה, ולסיטואציה שלא ניצבת לפתע לנגד עיניהם ודורשת פתרון מיידי – אינה היענות לצו רשמי, לקריאה חיצונית או תגובה למצב איום מוחשי. זוהי תוצאת הפעלה של גן הגבורה; גן המצוי עמוק בצופן הגנטי של נושאינו. לא זה הביולוגי, אלא זה התרבותי, שייתכן ואפשר להתחקות אחריו.

בספרו "הגן האנוכי" טבע המדען הבריטי ריצ'רד דוקינס את המושג מֶמֶ (Meme) כמקבילה התרבותית למונח הביולוגי גֶן (ובהגייה האנגלית, מֶם), מקבילה לגֶן. רובנו מכירים את המושג מהתופעה הנפוצה ברשתות החברתיות של בדיחות אינטרנט ויראליות (!) המופצות ברחבי הרשת. דיאקטיקה היא צופן גנטי: מידע תורשתי שמקודד במולקולות. יחידת המידע שלו נקראת גן, והיא משועתקת ומשתכפלת בצורה תורשתית. טענתו של דוקינס היא שבעוד גן מתפשט באוכלוסייה באופן ביולוגי, מם מתפשט באופן תרבותי. כך מתפתחת גם התרבות האנושית – אבולוציה של רעיונות (בספרי האחד רון, "תהיו חכמים: חשיבה תלמודית למאה ה-21", התייחסתי לכך בהקשר של צורות ואופני חשיבה).

עיבוד מקוצר מתוך המאמר "עם כלביאה", שיראה אור בגיליון מיוחד של תב העת "השילוח"

26.55x29.92	2/3	עמוד 15	שבת - מקור ראשון	08/12/2023	88503110-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

שיות מצד שני. גבורתה היא פנימית, מתוך הדרמה של מאבק פנימי ורוחני, של הרצון החופשי ויכולת הבחירה. הגיבור של חז"ל הוא אומנם כובש, אבל את יצרו. גבורה פיזית שנעדרת שליטה עצמית ביצור וברוח, אינה נחשבת ואינה מועילת על נס בתרבויות תם של חז"ל כגבורתו של הנאבק בפיתויים לסוֹ גיהם ויכול להם. דניאל בויארין מאפיין את דמות הגיבור התלמודי, חכם בית המדרש, כ"גבר נשי", לא חזק פיזית ולא אגרסיבי, שתכונות המרכיבות אינה קשורה בכוח, בעוצמה, בכיבוש ובתקיפות, הוא מתנזר מאלומות ואינו מכחיש אלמנטים של חולשה באישיותו.

החורבן והגלות הארוכה יצרו שיבוש במושג הגבורה. תודעת החורבן, הרדיפה הדתית, האסונות הלאומיים והמדינות, נצרכה בתודעתם של החכמים. כדי להתמודד עם הזעזועים הללו, שהיה בהם כדי לגרום להכחדת האומה, יצרו חז"ל שינויים מושגיים רבים. הפולחן הדתי-מקדשי, בביטוי הפיזי המוחשי ביותר, הוחלף בפולחן רוחני-אינטלקטואלי שמיקודו בלימוד ובתפילה. הגיבור הפוסט-חורבני אינו מבוסס עוד בדם קורבנות, לא אחוז בסכין שחיטה ולא נושא עמו חרב מלחמה. כלי הנשק מוצג כניגוד למעשה התפילה ולימוד התורה.

דרשני בית המדרש אף עיצבו בדמותם את גיבורי התנ"ך. כשם שילדים נושאים עיניים להוריהם, או מחקים את דוגמתם האישית בלא-מודע, כדי לדעת איך לפעול בעולם, כך כל אדם נושא עיניו אל תרבותו, גם ממעמקי המודע, כדי לדעת כיצד לנהוג במצב נתון. המהפכה הדרשנית, שהפכה את אבותינו ומלכינו ליושבי אוהלים לומדי תורה, נעימי זמירות ישראל, והוטמעה בלימוד מסורתי של דורות, בשיי לוב נסיבות-יחיים לא טבעיות של עם גולה מארצו במשך אלפי שנים, הייתה עצומה. היא יצרה שיבוש

ועדיין, גיבורי התנ"ך אינם רק גיבורי רוח, הם גם גיבורי כוח פיזי.

אברהם יוצא בשעת הצורך למלחמה אזורית כדי להציל שבויים, בהם בני משפחתו, ומביס את מלכי האזור. כמוהו יעשו ניניו, שמעון ולוי, במלחמתם בחוטפי ואונסי דינה אחותם. משה עולה על הבמה כמושיע בודדים מקרב אחיו בכוח זרועו וכמושיע נשים שואבות במדיין, ולאחר מכן יתגלה כמנהיג מדיני שיושיע את עמו מיד משעבדיו המצרים וכמנהיג לאומי שמגבש את העם ומוביל אותו בדרך תלאות ומאבקים. יהושע תלמידו יהיה למצביא ולכובש הארץ, והשופטים לאחריו יכללו מושלים ומצביאים, אנשי חיל שמושיעים את עמם מאויביהם. מלכי ישראל הראשונים מארגנים ממלכות, מקיימים צבאות, מכים באויבים, נאבקים ביריבים מבית ויוצאים להילחם באויבים חיצוניים. ממלכתו של דוד מעמידה שורה של גיבורי מלחמה.

כל אלה מוצגים לרוב בסיפור התנ"כי גם בתכונותיהם ובייעודיהם הרוחניים והדתיים. יכולותיהם בשדה הקרב כמעט אינן זוכות לפירוט, בוודאי לא לאפוסים ולשירי הלל. אל מול הגיבור הקלאסי, גבור רתו של הגיבור המקראי אינה בהכרח בניצחונות פיזיים ומרחביים, אלא בהכרתו המוסרית. הלחימה המי קראית אינה מכשירה את האכזריות ואת הכוח הגס: הלוחמים נדרשים, לפי חוקי התורה, לאמץ סטנדרטים ערכיים-מוסריים מגבילים, חסרי תקדים בעת העתיקה, שבאים לידי ביטוי בין השאר ביחס לשבי, לאיננוס, לחללי אויב, לשלל ולחרם.

גבורת המלחמה עוד הייתה נוכחת בחיי היהודים בראשית ימי המשנה, בימי המדינות נגד האימפריה הרומית. "המרד הגדול" הביא לקרמת הבמה כמה דמויות גיבורים, אלא שכישלון המרד, מעשיהם השניים במחלוקת של המורדים ומלחמותיהם הפנימיות, ואולי סיבות תרבותיות נוספות, לא זיכו אותם בתהילת עולם ולא הפכו אותם לדמויות מופת. המרד הנוסף נושא את שמו של גיבור המלחמה בריכוז, שמעון בן כוסבה, שתיאודי אישיותו וכישלונו הגדול גררו ביקורת מצד אחד; אך היותו מנהיג מדיני מר כשר ובלתי מעורער שאיחד את העם תחת הנהגתו ובעל יכולות ניהול ולחימה מוכחות – הפכו אותו לגיבור, מצד שני.

אחריהם באו הגלות והשעבוד.

השיבוש הדרשני

דמות הגיבור התלמודי, החכם, שהפכה לאבטיפוס של הגיבור "הגלותי" במשך דורות רבים, אינה נענית למאפייני הדמות של גיבור קלאסי. באותה עת שבה גיבורי יוון ורומא נלחמים וכובשים, ער למם של חכמי ישראל הוא של עם שמרכזו הלאומי קרב והוא נאבק לשימור לאומי תרבותי ורוחני בעולם שאין לו בו ריבונות. במציאות זו בחרה תרבות חז"ל לייצר ולהוקיר גיבורי רוח, בעיקר בלמידה, בשינון, בשמירה ובפיתוחה של התורה. אנשים המקדישים חייהם לפרשנות, לחקיקה ולמוסר של חיי יומיום, ולהנהגה קהילתית ורוחנית.

חכמים, שתודעתם היא תודעת גלות, מתמירים את גיבורי המלחמה הישנים בגיבורים מסוג אחר. המדרש התנאי "ספרי" מצטט את הפסוק "הפל גבורים עשׂי מלחמה" (מלכים ב כד, טז) ומקשה עליו מן המציאות: "וכי מה גבורה עושים בני אדם ההולכים בגולה? ומה מלחמה עושים בני אדם זקוקים בויקים והנתונים בשלשלאות? אלא 'גבורים' – אלו גיבורי תורה, כעניין שנאמר 'בְּרָכוּ ה' מְלָאָךְיו גְּבֻרֵי כֹחַ עֲשִׂי בְּרָכוּ' (תהלים קג, כ); 'עושי מלחמה' – שהיו נושאים ונותנים במלחמתה של תורה" (ספרי דברים, שכא).

דמותו של גיבור בית המדרש מאופיינת בתכונות מופת אישיות נעלות מצד אחד, ובחולשותיה האנושיות

הראשית או הנערצת בשירה האפית ההרואית ובאגדות העם העתיקות היא לרוב זו השואפת לכיבוש צבאי, להתרחבות ולשליטה.

ה"הירוס" היווני, יציר המיתולוגיה היוונית, הוא דמות שבמקורה חציה אל חציה אדם. לפי התפיסה היוונית, הגבורה והאומץ במלחמת הקיום מבטיחים לאדם את תכליתו – קיום עצמאי על אדמתו, שבה הוא חופשי לעשות כרצונו. התפיסה הזאת מצדיקה גם מעשים שפלים ואכזריים ביותר, כל עוד הם משיגים לחיזוק גבורתו ואומץ ליבו של האדם.

הגיבור ה"קלאסי" בספרות היוונית והרומית הוא בעל כוח בלתי רגיל, נוטה למלחמות ולהרפתקאות נועזות, ומקבל על עצמו מטלות בלתי אפשריות. הוא לוחם בכוחות הרוע, קובע גבולות ומגדיר עמים. גיבור קלאסי נלחם במרדף אחר הכבוד והורג רבים בחרבו. השפעתן התרבותית האדירה של היצירות ההומריות, האודיסאה והאיליאדה, על תרבות המערב, הולידה ספרות ענפה שמהללת את גיבוריה: מלכים, אבירים, לוחמים וכובשים.

תרבות ישראל הציגה בראשיתה את הגיבור המי קראי, שהוא במידה רבה אנטיטיפי לגיבור המיתולוגי. גבורתו העיקרית של הגיבור המקראי ומאבקיו קשורים בערכי רוח. הוא מתמודד עם ספקותיו, לבטיו וטעויותיו, וגבורתו היא התגברות עצמית. בעוד הגיבור האפי ממלא את צו הגורל, הרי שהדמות המקראית משמשת כייצוג של תפיסת הבחירה החופשית, שמאפיינת את האנושות לפי ההשקפה המקראית.

דגם הגיבור שהולידה התרבות היהודית נוצר והתפתח בתוך מערכת איזונים שליטשה אותו למודל הספרא והסיפא. גיבור היברידי, עשוי משילובם של גוף ורוח שחושלו בשדות קרב גיאוגרפיים ורוחניים, במאבקים על עצמאות מדינית ועל עצמאות מחשבתית ודתית

גנטי-תרבותי שבעטיו, גם בעת צרה לא היה ליהודי מניין לשאוב דגם של דמות גיבור שינחה אותו לפי עולה. עולמם של הגיבורים המקראיים היה נטוע במציאות פנטסטית בעיניו של היהודי הגלותי. מציאות של הוד קדומים מעבר רחוק מאוד ושל עתיד גאוני רחוק מאוד. ההיסטוריה היהודית, למלוא רוחב העין, הייתה משובצת בגיבורי רוח שאינם גיבורי מלחמה. ואז באה הציונות.

יהדות השרירים

התנועה הציונית, שהתביישה בגבורה ש"התייבשה" בגלות, הוכרחה למצוא לעצמה גיבורי תרבות, "גיבורים" ו"גבריים", כדי לחנך ובעצם כדי לברוא טיפוס חדש לדור חדש. למצוא ולא להמציא. להמציאה אין ערך ואין תוחלת. יש לפשפש בדורות הקודמים כדי להחיות את שרידי התודעה הקדומה ולעורר ענקים מרובצם. התרבות העברית החדשה נדרשה לשאוב מולקולות גבורה מתוך המאגר הגי נטי הקדום של התרבות הישראלית, על הטקסטים ומסורות על-פה שלה, כדי להזיק אותן מחדש לגוף היהודי המתחדש. בר כוכבא, יהודה המכבי, שמשון – שימשו לה כאבות מוזן, כדגמי מופת.

הסופר וההוגה הציוני מקס נורדאו ביקש גיבור <<

24.95x29.92	3/3	עמוד 16	שבט - מקור ראשון	08/12/2023	88503109-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790					

עו חז"ל, שהורתו במדרש (ספרא, בחוקותי ז, ה) על הפסוק "וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו" (ויקרא כו, לו). אחים, בני משפחה אחת, הם בעלי מחויבות לעי רבות הדדית. ועל פי אתוס המוקרן מן הפסוקים – כל ישראל אחים. גיבור יוצא באופן טבעי להגנה על משפחתו אל מול פני הסכנה. הגיבור הישראלי מתעורר גם הוא להגן על המשפחה במחיר חייו, אלא שמשפחתו היא משפחה מורחבת, משפחת כל ישראל. מעגליה יוצאים מהגרעין המשפחתי המצומצם ומתרחבים לבני הקהילה והיישוב, ואדרויתיה נפרשות עד לבני עמו במרחקים, גם אם אינם מוכרים לו אישית כלל.

בהירות מוסרית חדה

דורות של השתלשלות הסיפור היהודי ייצרו צופן גנטי-תרבותי ארוך טווח, מעין מידע מקודד של אופני חשיבה, תפיסות ותגובות, שמועבר באופן תורשתי. לא ביולוגי כמוכן.

החברה הישראלית היא תולדה של גנטיקה תרבותית יהודית מורכבת. סיפור הגבורה שלה הוא בראש ובראשונה סיפור של גבורה מוסרית, של בחירה חופשית וכוח רצון. כשמתקיימים התנאים לכך, הגיבור היהודי הוא גם מלך-לוחם וכובש המבסס לו מרחב מחיה, אך תמיד מצווה על מגבלות הכוח. דגם הגיבור שהולידה התרבות היהודית נוצר והתפתח בתוך מערכת איזור נים שליטשה אותו למודל הספרא והסיפא. גיבור היברידי, עשוי משילובם של גוף ורוח שחושלו בשדות קרב גיאוגרפיים ורוחניים, במאבקים על עצמאות מדינית ועל עצמאות מחשבתית ודתית. הגיבור היהודי אינו פועל כאינדיבידואל אריסטוקרטי שבא מן האין, הוא שליח של אומה, נציג של משפחה. ביסוד זהותו המשפחתית מונחים מחויבות לעבר, אחריות בהווה ואופטימיות ביחס לעתיד.

תמונת הזוועה שנחשפה למחרת שמחת תורה התגלתה בבחירות מוסרית חדה. בקעה ממנה קרן אור רבת עוצמה שבכוחה לסלק כל צל ופיקסל ולמקד אזורי ראייה מטושטשים, נתונים בספק או משתמעים לשתי פנים. היא חידדה עד דק את ההבדל שבין האור ובין החושך, והציבה ביניהם קו גבול ברור ומובהק. עוצמת הלייזר שלה הסירה שכבות של אבק מוסרי ובלבול מושגי ויילדה מחדש את דמות הגיבור היהודי, חושפת את התכונות הגנטיות הטמונות בו ומביאה אותן לביטוי מרגש.

ביום שמיני עצרת, עצרו גיבורינו את מהלך חייהם החגיגי והרגוע ויצאו מבתיים מתוך איני סטינקט להצלת חיי אחים ואחיות, שגבר על כל שיקול אנוכי. ביום אסרו חג אסרו לוחמינו מלח הרוע ורצון ברור להשיב מלחמה ולנקום נקמת הדם השפוך; מתוך גבורה שאיננה נמדדת במעשה החד-פעמי אלא היא קיומית ומתמשכת, ומתוך אומץ לב, מסירות נפש, אהבת החיים ואהבת האדם.

חיילינו התגייסו למערכה ולמעגליה ההיקפיים בשמחה. לא שמחת השש אלי קרב לשם קרב, אלא שמחה של התרת הספקות. לוחמים נושאים להם נשים כשהם עטויים מדי מלחמה (חלקן לוחמות לבושות מדים בעצמן), מתוך די-אנאיי משפחתי-ישראלי, תאוות חיים עצומה וכמיהה להקמת בית בישראל, ושולחים מן החזית סרטונים מלאי אמונה, רעות, שמחה והכרה מלאה בצדקת הדרך. הם מנסחים סיסמאות ושירי מלחמה שלא נשמעו כמוהם במחוזותינו כבר שנים ארוכות, שמהותם הכרעה וניצחון. מהדהדים בשלל גרסאות חדשות את דברי דוד העתיקים: "אֲרֹדֶף אוֹיְבִי וְאֶשְׁגֶּם וְלֹא אָשׁוּב עַד פְּלוֹתָם. אֶמְחָצֵם וְלֹא יִכְלוּ קוֹם וְיָפְלוּ תַּחַת רַגְלִי. וְתִאֲדָנִי חֵיל לְמִלְחָמָה תִּכְרִיעַ קִמִּי תַּחְתִּי". ●

שדה נותנים סימנים ואולי אף מזקקים פן מרכזי בצופן הגנטי של הגבורה הישראלית: גבורה שהיא הקרבה, שאינה אכזרית, ושביסודה מונחת אהבת הזולת.

הכול נשאר במשפחה

הגיבור הישראלי, יציר גלגולי תרבות העם, כפי שהוא עולה מתוך אפיוניו התרבותיים-היסטוריים, אינו מונע ממניעים אימפריאליים, מתאוות כיבוש, התרחבות ושליטה כוחנית. הוא איננו מצויד בכוחות-על ואינו הרפתקן הנוטה למלחמות ולסכנות. הוא לא מבקש לעשות לו שם-עולם, לה-נציח את עצמו בשערי ערים מפוארות ובמונומנטים בתוכה, בווראי לא לשעבר את הזולת, לרדות ולהתעלל בו. המידה המוסרית של הגבורה הישראלי, כדברי יצחק שדה, הפוכה לסוג הגבורה המאפיין דמויות גיבורים ומלחמות עמים עד עצם היום הזה. בראש ובראשונה היא ההפך מאנוכיות. האתוס הישראלי הוא דמות כמעט פרדוקסלית במהותה – שילוב של עוצמה, אומץ וגבורת המלחמה, עם עדינות ורוחניות.

הגיבור הישראלי האולטימטיבי, דוד המלך, עולה על במת המקרא באמצעות התיאור הבא: "יָדָע נָגַן וְגִבּוֹר חֵיל וְאִישׁ מִלְחָמָה וְנָבֹן דָּבָר וְאִישׁ תֹּאֲרָה וְהָ עֶזְמוֹ" (שמואל-א טז, יח). חכמי התלמוד נוטלים את שמו של אחד מגיבורי דוד המוכרים בספר שמואל, "עֲדִינוּ הָעֶזְנִי", וקוראים אותו ככינוי לאחת מתכונותיו של דוד עצמו. אל תקרי שמות גיבוריו של דוד, אלא שמות "גבורותיו", ולכן דוד "הוא עדינו העזני" – כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ" (בבלי, מועד קטן טז ע"ב).

ימי הגלות של ישראל מארצו לא אפשרו בייטוי להיותו של הגיבור "יוצא למלחמה", והוא נותר מגיבורי הרוח בלבד, אבל ימי התחייה ושיבת ישראל לארצו הפכו את עדינו העזני המקראי לתלמודי לקוד. הגיבור הישראלי הוא בד בבד איש הרוח ואוחז בנשק. ההפכים מתאחדים באומה הישראלית המתחדשת. חספוסו הקרבי אינו חודר לבית המדרש, שבו הוא מעדן עצמו בעיסוקו בתורה, ועדינות הרוח שלו אינה מרפה את ידיו בשעה שהוא יוצא למלחמה. אדרבה, שני הצדדים הללו באישיותו מזינים זה את זה.

החייל הישראלי במדינת ישראל המודרנית אינו חייל מקצועי. הוא חייל בצבא העם, ונעשה לחייל קרבי מעולה מכוח אתוס ההגנה על המור לדת. הוא גדל על מיתוסים של גבורה וחירוף נפש בשדה הקרב, לצד אתוס אתי בסיסי המגולם בכיטויים דוגמת "טוהר הנשק". הוא שייך לצבא מנצח שאינו מתהדר בהיותו צבא שמטיל חיתתו על העולם, אלא בהיותו "צבא מוסרי". לוחמים שנפלו מונצחים באמצעות שירים שחיברו. שירים שאינם מזמורי מלחמה, אלא שירי חופש, שירי אהבה, אהבת אילות, אהבת חיים, אהבת אדם, אהבת טבע ואהבת המשפחה.

אהבת המשפחה היא בעינינו מושג מפתח בהקשר של תופעת הגבורה הישראלית שואפת החיים. זהו הדי-אנאיי התרבותי, ה"מם", החורז את מהותו של העם היהודי ותפיסתו העצמית. עם ממוקד-משפחתי, שמדינתו המתחדשת היא התגלמות הלאומיות שהורתה במשפחה. המשפחה היא שעומדת ביסוד חפץ החיים של החברה הישראלית, שניכר ביחסה יוצא הרופן לריבוי ילודה כמו גם ביחסה לזקנה, לפחות בכל הקשור למאבקה של מערכת הרפואה על הצלה והארכת חיים של קשישים.

"כל ישראל ערבים זה בזה" הוא ביטוי שטבי

יהודי חדש, לא עוד "נשי" ופסיבי. כבר בקונגריס הציוני השני, ב-1898, קרא נורדאו להשיב את "יהדות השרירים האבודה". להחזיר ליהודי הגלות את תדמית "היהודי הלוחם", בעל עוצמה נפשית וגופנית: "עלינו ליצור שוב יהדות חזקה... דברי ימינו מעידים כי לפנים הייתה קיימת יהדות כזאת...". "נחיש אפוא את הקשר אל המסורות עתיקות הימים שלנו: נהיה שוב גברים עמוקי חזה, דרוכי אברים, עזי מבט". אנטיתזה ליהודי הגלות, הרבני או המשכיל, איש הרוח והאינטליקטואל, רוכן ספרים, דל כוח וחלש שרירים. במאמר שפרסם שנתיים לאחר מכן, בכתב העת Die Jüdische Turnzeitung, החזיר נורדאו לבמה את מיתוס ברי-כוכבא, ה"גיבור שסירב לדעת תברסה", כ"התגלמות ההיסטורית האחרונה של יהדות למורת קרב ואוחזות בנשק". ברי-כוכבא, אחרון גיבור הכוח של תקופת חז"ל, היה לרמות מופת של גיבור לאומי וסמל המאבק לשחרור בקרב התנועות הציוניות.

באותה תקופה לערך, ב-1902, ראתה אור האוטופיה של הרצל, "אלטנוילנד". באמצעות דמותו של גיבור הסיפור ברומן, פרידריך, הפך הרצל את דמות הגיבור היהודי המלנכולית והנישית למי שחל בה שינוי גופני עם צאתה מאירופה. מגבר צנום וכחוש, פרידריך הופך לגבר שמגלם בריאות ועוצמה, "חסון כאלונים".

מעט לאחר מכן, ב-1903, אירעו פרעות קישיינב. ברוח קרובה לזו של נורדאו, תקף חיים נחמן ביאליק את הגיבור הגלותי, החלש, בפואמה "בעיר ההרבה", שזכתה לתהודה רבה ולהשפעה. ביאליק הצליף בקהילה היהודית הפסיבית, הבכיינית, הקיבצנית. הוא זעק את היעדרה של גבורה יהודית ותיאר את היהודים הפחדנים, "בְּנֵי בְּנֵיהֶם שֶׁל הַמִּי פְּקִים, בְּנֵי הָאֲרִיזוֹת", שברחו ל"בְּתֵי מַחְרָאוֹת וּמְכֵי לְאוֹת חֲזִירִים... מְנוֹסֶת עֶכְפְּרִים נָסוּ... וְיָמוּתוּ מוֹת פְּלָכִים שֶׁם פֶּאֶשֶׁר נִמְצָאוּ"; ואת הגברים שהסתתרו מאימת הפורעים והתפללו להינצל בעצמם בזמן שנשוחותיהם, בנותיהם ואחיותיהם נאנסו לנגד עיניהם. קשה שלא לחשוב על ההבדל הקוטבי שבין התנהלות זו ובין האופן שבו הגיבו צאצאיהם הישראליים על הטבח המחריד שנעשה בהם מאה ועשרים שנה לאחר מכן.

ואכן, מימושה של הציונות במאבק להקמת המדינה בתש"ח הוליד גיבור חדש, מממש חזון "יהדות השרירים". הצבר הארץ-ישראלי תואר בספרות כאדם חדש, יפה תואר, שווק, חסון, שרירי ותקיף, שמחליף את היהודי החיוור והכנוע בן-הגלות, ובורא חברה חדשה ועולם חדש. אמנם אפשר למצוא את גיבורו הספרותי של דוד הפלמ"ח תש"ח כמי שמצוי בסתירה בין חזונו החיצוני הבוטח והגברית ובין עולמו הפנימי הרגיש, האמנותי, הרוחני ורודף השלום, אבל יותר מכול הרי הוא לוחם. לא עוד קורבן פסיבי, מסתתר, מתפלל ונמלט על חייו, אלא גיבור מלחמה. הוא אינו גיבור נעקד על גבי המזבח, אלא גיבור העוקד את עצמו על מזבח הכלל. לא שש אלי קרב, אבל נכון למות בקרב; להקריב את חייו תוך לחימה באויב, למען הכלל, למען היישוב העברי.

באותה תקופה כתב מייסד הפלמ"ח ומפקדו הראשון, יצחק שדה, את הדברים הבאים ביחס לגיבורה: "הגבורה אינה מושג צבאי. כל מקום שאתה מוצא בו הקרבה, גם גבורה תמצא שם... לא הפחדנות היא היפוכה של הגבורה אלא האנוכיות... הגבורה שהיא הקרבה, אינה אכזרית ביסודה, היא אינה מתאכזרת. זו הצורה הנעלה ביותר של השייכות. ביסודה היא אהבת הזולת ("מסביב למדורה", הקיבוץ המאוחד, 1989, עמ' 51-52). דבריו של